

Nikolaj Christensen

Teater og tempel – fra skuespillerinde til prædikant

Redaktionel forbemærkning

Webtekst34: *Teater og tempel – fra skuespillerinde til prædikant* handler om en af de mærkeligste forandringsskæbner i dansk teater i 1900-tallet: skuespilleren Anna Larssen, født 1875 og død som 80-årig i 1955. **Webtekst34** er skrevet af ph.d. Nikolaj Christensen og udgives i anledning af publiceringen af hans kulturhistoriske podcasts om Anne Larssens enestående liv og levnet – høres her: <https://blafrendeflammer.podbean.com/e/teater/>

Anna Larssen var en superstjerne i sin egen samtid og en af de få, der oplevede det paradoksale at få sin egen 'mindestue' i Teatermuseet i Hofteatret mens hun endnu var i live. 'Mindestue' skal forstås sådan: hjørner, nicher, gange, rum, ja endda det historiske centrum i Hofteatret: salen og scenen i Hofteatret blev fyldt med fotos, buster, breve, plakater mv. fra de omfattende samlinger – til ære for de store skuespillere primært fra Det Kongelige Teater og de store borgerlige teatre i København (se *Hofteatret i tiden 1767-2017*, side 76-79).

Nikolaj Christensen griber ud i Anne Larssens kulturelle og politiske samtid for at tegne et portræt af hende liv og skæbne. Fra at være et feteret og ombejlet stjerne på teatrene, gik hun direkte i den nye stumfilmsindustri og blev en del af det kulturradikale miljø – for snart at forlade det hele og blive en førende dansk repræsentant for den internationale religiøse Pinsebevægelse. Anne Larssen var i en og samme person både centralt placeret i det danske kunst- og kulturliv – og en af dem, der brød mest radikalt med det.

Webtekst34: Teater og tempel – fra skuespillerinde til prædikant

Ser man bort fra de nordatlantiske besiddelser, mistede den danske trone mellem 1523 og 1864 mere end 95% af sit territorium. Alligevel, og på trods af Estrup-regeringens forsøg på holde udviklingen i tømme, var de følgende årtier en progressiv tid i Danmark. ”Hvad udad tabes, det maa indad vindes,” og det skete i form af både opdyrkning af heden og industrialisering i de hastigt voksende byer. Både bønder og arbejdere krævede indflydelse – og fik det.

Den gamle magtelite, godsejerne, borgerskabet og præsteskabet, var på retur og blev erstattet af en ny frembrusende kulturelite, der med brødrene Brandes og J.P. Jacobsen i spidsen proklamerede: ”Lys over landet.” De modernes synspunkter blev altdominerende i litteraturen og på teatret. Kernen af den nye københavnske elite var en slags udvidet vennekreds af forfattere, kunstnere og intellektuelle – og midt iblandt dem færdedes tidens måske mest feterede og ombejlede skuespillerinde, Anna Larssen (1875-1955; senere gift Bjørner).

Anna Larssens talent som karakterskuespiller var efter samtidens bedømmelse uden lige. Hun er formentlig den eneste scenekunstner der har haft en mindestue på Teatermuseet, mens hun endnu var i live. Men offentligheden interesserede sig lige så meget for den fraskilte skuespillerindes skandaløse privatliv, og ikke mindst hendes mange mandlige beundrere. Så meget desto større var forundringen, da nyheden om hendes omvendelse kom ud.

Larssen havde en dansk-italiensk far og en norsk mor som begge arbejdede i teaterbranchen, og derfor fik lille Anna sin debut på de skrå brædder allerede som 7-årig. På højden af sin karriere var hun engageret på Dagmar-teatret og i en periode som del af udbyrdergruppen ”De Otte”, der blandt andre også talte skuespillerne Emmanuel Larsen og Johannes Poulsen. Deres opførelser blev desuden et springbræt for nogle yngre talenter, blandt andre den senere filmstjerne Asta Nielsen.

En af de allerførste danske filmoptagelser, fra 1901, er en kortfilm af *Fru Anna Larssen i sit paaklædningsværelse*. Men da filmindustrien for alvor begyndte at tage fart omkring 1910, blev det uden Larssen, som på det tidspunkt havde forladt scenen for altid. Spændingen mellem hendes profession, hendes kulturradikale omgangskreds og den nye retning, som hendes indre liv havde taget, var for stor. I stedet blev hun den danske pinsebevægelses mest berømte repræsentant frem til sin død i 1955.

Pinsebevægelsen er blevet en af verdenshistoriens hurtigst voksende religiøse bevægelser. Den havde kun eksisteret et par år da Anna Larssen mødte den i 1908. I Asien, Afrika og Sydamerika stod kristendommen dengang svagt i forhold til traditionelle religioner, og kristendommen var primært en vestlig religion, men det fik pinsekirkerne vendt op og ned på. Pinsebevægelsen lagde særlig vægt på menighedens aktive deltagelse, inspireret af bl.a. afrikansk og afroamerikansk religiøsitet med stærke følelsesudbrud og en langt mere kropslig og udadvendt åndelighed end man for eksempel var vant til i den danske folkekirke.

Larssen mistede sin far allerede som 13-årig, og hendes mor begyndte på det tidspunkt at søge trøst i kirken. Den prædikant hun søgte mest, var en ung præst ved navn Hans Jacob Mygind, som også senere blev en central skikkelse i den tidligste danske pinsevækkelse. Anna tog fra tid til anden med sin mor i kirke eller til de mere uformelle og intense bønnemøder som Mygind også holdt. Der var noget i det der talte til hendes dramatiske sjæl.

Så i 1907 dukkede den engelsk-norske prædikant Thomas Ball Barratt op i København. Efter en forholdsvis livlig start var hans forsøg på at eksportere pinsevækkelsen til Danmark tilsyneladende kørt ind i en blindgyde, selvom bevægelsen endelig var begyndt at få lidt omtale i aviserne – mest nedsættende. Men så begyndte Anna Larssens mor at tilskynde sin datter mere ivrigt til at komme med til møderne – og de havde deres indvirkning på hende.

Det var imidlertid først i december 1908, at Anna Larssen for første gang mødte T.B. Barratt. Avisernes omtale havde givet hende et indtryk af ham som bleg, ekstatisk fanatiker, men det kunne hun ikke genkende, da hun mødte den gemytlige nordmand med den varme, musikalske stemme.

Politiken anmeldte dengang teater under rubrikken *Teater og Tribune*. Det var nok det der inspirerede Anna Larssen Bjørner til at give sine erindringer titlen *Teater og Tempel*. Det var de to poler hendes liv var spændt ud imellem. Hun skriver i (*Teater og Tempel: Livserindringer*, 94-96, 1935).

Jeg fik en Indbydelse til at spise til Middag med Pastor Barratt hos Provstinde Mollerup og hendes Datter, hvor Præsten boede under sit Ophold i København. Jeg husker den Dag, som det var i Gaar. Det var Søndag den 13. Decbr. 1908, og jeg skulde om Eftermiddagen spille i Edgard Høyers "Brødrene Hansen". Efter Middagen satte vi os ind i Dagligstuen, hvor Pastor Barratt i Samtalens Løb spurgte mig ganske direkte, meget venligt, men ogsaa med alvorlig Vægt:

“Er De *frelst*, Fru Anna Larssen?”

“Ja, det er jeg. Det er allerede flere Maaneder siden.”

“Det var herligt! Saa har De vel fortalt om Deres Frelse til de andre Skuespillere ved Teatret?”

“Nej, det har jeg ikke,” svarede jeg brødebetynt, “jeg mangler ganske Frimodighed til at tale med Kammeraterne om disse aandelige Ting — jeg er bange for, de ikke vil forstaa mig. Jeg ved godt, at jeg alligevel burde gøre det, men jeg kan ikke faa mig selv til det.”

Barratt slog sin Bibel op, som laa foran ham paa Bordet, og som var fuld af Notater ude i Marginen og af Understregninger.

“... Løftet om Aandens Kraft er for “alle, som er langt borte, saa mange, som Gud vil kalde til”. Det er denne Kraft, De behøver, Søster, til at være et Vidne paa Teatret, hvor De staar. Naar Gud døber Dem i sin Aand, saa kommer Frimodigheden ganske af sig selv.”

“Tror De, Pastor Barratt, at Gud ogsaa vil give mig denne Kraft?”

“Ja, det tror jeg. Den er til alle Kristne — ogsaa vor Tids.”

“Vil De og Provstinden bede for mig, at det maa ske?” ...

Vi knælede ned ved hver sin Stol, og Barratt begyndte at bede. ... “Du ser Herre Jesus, at Din Tjenerinde her behøver Aandens Kraft til frimodig Bekendelse af Dit Navn. *Døb hende med Aanden nu, Herre!*”

I det samme kom Guds Svar. En Sitren gik gennem min venstre Arm og forplantede sig i et Øjeblik til hele mit Legeme. Varme Bølger jog gennem mig Gang paa Gang, det var, som hele mit Væsen var badet i Lys, og som om dette Lys trængte ind i alle Kroge, drev Mørket paa Flugt og gennemrensede mig.

Anna Larssens oplevelse af at blive fyldt af Guds Ånd havde både forløst en spænding og skabt en ny. På den ene side følte hun sig nu fri til at fortælle sine kolleger om sine oplevelser. Ingen kunne alligevel undgå at se det nye lys i hendes blik. Men på den anden side havde det hun betegnet som sin ”kaldelse,” sat hende på kollisionskurs med teatrets etablissement, dets værdier og idealer. At blive pinsekristen var hverken rigtig kulturradikalt eller småborgerligt – de to modpoler man var vant til at operere med. Anna Larssen passede ikke længere ind.

Senere samme december inviterede Larssen sine kolleger til at høre Barratt tale i hendes hjem på Frederiksberg. Aviserne havde altid interesseret sig for Larssens farverige privatliv, så det er klart at de også måtte skrive om dette – igen mest latterliggørende. En af

de skuespillere der havde været til stede, den unge Svend Cathala, skrev et læserbrev (i *Byposten* (Kristiania/Oslo), 1. januar 1909) for at forsvare sin kollega: ”Dersom fru Anna Larssen en anden gang vil aabne sit hus for saadan en sund sag, opfordrer jeg alle, som kan, til at give møde – det vil de sikkert ikke fortryde.”

Der er ikke noget der tyder på at Cathala selv blev omvendt. Han blev fem år senere fældet i en datidens #MeToo-skandale. Som revydirektør mødtes han med en ung kvinde, der søgte om at medvirke som korpige – og kom til at bede hende om at vise ham sine ben. At korpiger i øvrigt også løftede og svingede benene livligt under revyerne til alles beskuelse, var underordnet. Cathala var stemplet.

Men ligesom andre skuespillere holdt Cathala naturligvis også af drama, og det var noget man kunne opleve i mødet med Barratt, der selv var en kunstnerisk sjæl. Set fra Barratts synspunkt bød Anna Larssens omvendelse på mange nye muligheder. Hendes historie var helt anderledes end næsten alle pinsebevægelsens andre tidlige ledere, i det mindste i den vestlige verden. Langt de fleste andre var allerede engageret i kirkeligt arbejde på fuld tid, ligesom for eksempel Barratt og Hans Jacob Mygind – ofte folk der var kørt lidt fast i deres arbejde, for hvem pinsevækkelsens entusiasme var et forholdsvis oplagt næste skridt.

I Anna Larssens person kolliderede derimod to helt forskellige verdener. Det gav ny interesse for pinsevækkelsen i hovedstaden, og ikke mindst inden for skuespilfaget. I april 1909 besøgte Barratt København igen, og ud over sine offentlige møder, som på det tidspunkt blev holdt på Studenterhuset, inviterede Larssen ham også til at holde flere lukkede møder for skuespillere. Barratt talte varmt om teaterfolkets åbenhed mod andre synspunkter end deres egne. Op mod 100 personer havde været til stede i Larssens rummelige villa. Mindst to andre skuespillere blev omvendt – men de gik to helt forskellige veje.

På den ene side var der Anna Lewini, en forholdsvis mindre kendt skuespillerinde, som tidligere havde gjort grin med sin kollegas tilknytning til pinsevennerne. Hun og nogle sammensvorne kolleger havde et hemmeligt tegn: De rakte tunge til hinanden når Anna Larssen var i nærheden for at lave grin med tungetalen, som var og er en af pinsebevægelsens centrale kendemærker. Men efter at have mødt Barratt og hørt ham tale blev Lewini selv omvendt og fyldt med Guds ånd – over stok og sten. Hun blev senere missionær i Sri Lanka, efter nogle år som omrejsende prædikant i Skandinavien.

På den anden side var der den midaldrende skuespiller Cajus Bruun. Efter sin omvendelse oplevede han et guddommeligt kald til at forlade scenen, men kunne ikke få sig selv til det. Det var ikke bare at han var bekymret for sin karriere eller sin indtægt; han fik modstridende råd fra de kristelige autoriteter han opsøgte. På den ene side var der den mere

konservative, indremissionske præst Andreas Fibiger, som afviste pinsebevægelsen og anbefalede at Cajus Bruun i det mindste blev på teatret indtil hans kontrakt løb ud. På den anden side Barratt, som ikke forstod hvordan Fibiger kunne undgå at se at Bruuns samvittighed led så længe han blev på teatret.

I løbet af forsommeren 1909 var Anna Larssen og Anna Lewini blevet meget tæt knyttet, og i juli måned under en sommerturné, hvor Larssen spillede titelrollen i *Kameliadamen*, oplevede begge skuespillerinder selv et kald til at opgive deres teaterkarrierer. Barratt havde egentlig opfordret Larssen til at forlade teatret lige fra begyndelsen – Gud havde en ”højere platform” til hende, sagde han. Hun havde strittet imod, men trykket eller dissonansen havde nu haft nogle måneder til at vokse.

Da Anna Larssens afgørelse om at forlade scenen blev kendt, truede hendes arbejdsgiver hende med en heftig bøde på 20.000 kr. for at opsige sin kontrakt i utide, svarende til næsten 1.3 millioner nutidskroner. Man må forstå hun var et uundværligt aktiv for det i forvejen økonomisk skrantende Dagmar-teater. Men man tilbød hende også følgende aftale: Hun kunne lade sig indlægge til observation på en psykiatrisk klinik, med den betingelse at hvis hun blev erklæret mentalt rask, skulle hun betale bøden. Hvis hun ikke var ved sine fulde fem, kunne hun gå fri.

Det overraskende er at Larssen med det samme takkede ja – selvom hun naturligvis selv var overbevist om at hovedet ikke fejlede noget. Hun forklarede senere at hun havde haft et overvældende behov for hvile, og tilbuddet om ophold på en nerveklinik kom som sendt fra Himlen. Måske havde hun også en mistanke om at det virkelige motiv ikke var at få inddrevet bøden, men at få hende til at genoverveje sin beslutning.

Professor Daniel Jacobsons klinik var kendt som et sted, hvor kunstnere med dispositioner for sindslidelser kunne blive behandlet. Jacobsons måske mest berømte patient var maleren Edvard Munch, som forevigede sin angst nogle år forinden i sin mest berømte maleri, *Skriget*. Jacobson var en stor kunstelsker, og navnlig teaterelsker. Han var måske endda mere interesseret i Anna Larssens fortsatte karriere end i hendes mentale velvære.

Under de to måneder som Larssen tilbragte på klinikken var hun stort set helt isoleret. Navnlig besøg fra pinsevennerne måtte naturligvis undgås mest muligt. På hendes fødselsdag tillod Jacobson derimod Larssens yndlingsinstruktør, Herman Bang, at besøge hende sammen med to andre – helt åbenlyst for at hjælpe ham med at overbevise hende om at vende tilbage til teatret.

Endelig fik Barratt og Larssens åndelige moder, Johanne Mollerup, lov at besøge hende. Situationen spidsede til i en ophidset diskussion mellem de to mænd, her i Anna Larssens egen fremstilling i *Teater og Tempel: Livserindringer* (117, 1935):

“De aner jo ikke, hvad Fru Larssen betyder for dansk Skuespilkunst,”
udbrød [Jacobson] tilsidst ...
“Men De ved heller ikke, Hr. Professor, hvad Gud vil bruge hende til i
Evangeliets Tjeneste,” indvendte Pastor Barratt.

Der var altså stærke interesser der trak i Larssen i begge retninger. Hendes møde med psykiatrien skete umiddelbart med det praktiske formål at løse uenigheden om hendes kontrakt – men vi er nødt til at overveje hvorfor den løsning overhovedet blev forslået.

Galeanstalter dukkede første gang op i Europa omkring år 1600. Senere blev der tilknyttet et medicinsk speciale: psykiatrien. Men disse fænomener opstod ikke i et tomrum. Der var en kamp om sjælene mellem de nye medicinske autoriteter og traditionelle religiøse autoriteter. Før havde tosser og galninger kunnet integreres i samfundet, men nu måtte de isoleres og kontrolleres.¹

Konfrontationen mellem autoriteterne var nogle gange mere direkte: under det 18. århundredes gudelige vækkelser i Storbritannien og Nordamerika blev de som havde ladet sig rive for meget med, af og til sendt på galeanstalter for at få styr på sig selv. De mest nidkære læger begyndte at se religiøse vækkelser i almindelighed som direkte sundhedsskadelige, så Larssens oplevelse var ikke uden fortilfælde. For den nye moderne elite måtte hendes omvendelse være et flygtigt lune, for det var ganske enkelt utænkeligt at deres *femme fatale* kunne vende permanent tilbage til den gamle religion som moderniteten havde rystet af sig.

I *Politiken* 7. april 1908 var pinsevækkelsens møder blevet beskrevet som ”drøj, plumret Erotik.” Tilhængerne var ”hysterikere” eller ”epileptikere.” Tungetalen var en ”epidemi,” og naturligvis tiltrak bevægelsen mest ”det svage Køn.”

Man må huske at dette foregik kun ét år efter kvinderne havde opnået stemmeret ved kommunalvalg i Danmark, og seks år før de kunne stemme ved folketingsvalg, efter over fire årtiers indædt kamp. Man var reelt bekymret for om kvinder var for hysteriske til at kunne blive betroet medbestemmelse på lige fod med mænd. Og højtragende, højtråbende kvinder som Anna Larssen var i en særlig udsat position.

¹ Se herom i Michel Foucaults *Galskabens historie i den klassiske periode* (2003) og Svend Brinkmann og Peter Triantafillou (red.): *Psykens historier i Danmark* (2008).

Alligevel endte det med at hun blev udskrevet uden at skulle betale bøden. Jacobson kunne ikke finde noget galt med hendes mentale helbred, men udfærdigede en tvetydig erklæring om at hun var i en ”åndelig krise” som gjorde det umuligt for hende at optræde som skuespillerinde. Man håbede naturligvis – men forgæves – at det gik over.

Men selvom Anna Larssen opgav sin teaterkarriere, holdt hun ikke op med at optræde. Hendes virke fik bare en ny retning. I de kommende måneder forsøgte hun sig med offentlige oplæsninger af værker som H.C. Andersens *Verdens dejligste Rose*, snart også med solosang, og endelig – i begyndelsen meget nervøst – som prædikant. På den måde nåede hun et endnu større publikum end hun havde haft før – og med sin egen stemme, ikke blot som forfatternes talerør.

